

**DAVLAT SUD EKSPERTI SUD PROTSESSI ISHTIROKIDA
TAVSIYALAR, 3-QISM (AXBOROT-TAVSIFIY MAQOLA)**

R.S. Fazlitdinova¹, M.A. Dexkkonov²

**Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali,
Andijon Davlat tibbiyot instituti, O‘zbekiston**

Rezume: Davlat sud eksperti – bu sudlar va ishlarni tergov qilish yoki ko‘rib chiqish bilan shug‘ullanadigan boshqa organlarning topshirig‘iga binoan sud ekspertizalarini o‘tkazadigan mutaxassis. U ma‘lum bir fan, texnika, san‘at yoki hunarmandchilik sohasida maxsus bilimlarga ega. Davlat sud ekspertlari sud tibbiy, iqtisodiy, texnik va psixologik ekspertiza kabi turli xil ekspertizalarni o‘tkazishlari mumkin. Ular o‘zlarining kasbiy bilimlari asosida ob‘ektiv va mustaqil xulosalar berish orqali sud jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ularning ishi sudga asosli qarorlar qabul qilishga va adolatni ta‘minlashga yordam beradi. Ushbu maqolada davlat sud tibbiy eksperti va tibbiyot mutaxassislarning vazifalari ya‘ni, sudda ishtiroki, majburiyatlari, huquqlari va boshqa ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlari: ekspert, ekspertiza, mutaxassis, sud, xolis, antagonistik sistema, haqiqat, fakt va dalil, haqoratli yoki noto‘g‘ri dalillar, faktik dalillar, Voir Dire, Dalillar shakli, Ishonchlilik darajasi, Gipotetik misol, shubhalar, Dastlabki aloqa, Advokat, Qarama-qarshilik, Sud jarayoni, Ad Hominm hujumi

Ekspert guvohning huquq va majburiyatlari:

Ekspert ish bilan bog‘liq bo‘lgan barcha materiallarni sinchkovlik bilan ko‘rib chiqishi va bu fikr qaysi tomon manfaatdor bo‘lishidan qat‘i nazar, halol fikr bildirishi shart. Ekspert, agar uning ko‘rsatmasi guvohlar kafedrasida betaraf bo‘lsa, faqat ishonchli va qadrlanadi, ekspert betaraf bo‘lishi va savollarga javob berishi kerak. Biroq, ekspert javobni tushuntirishga haqli. Agar

advokat bir soʻz bilan javob berib boʻlmaydigan savolga "ha" yoki "yoʻq" javobini talab qilsa, sudyaga savolga javob berishingizni ayting, lekin siz javobingizni aniqlashtirishni xohlaysiz (sudya ruxsat berish kerak, aks holda butun sud yolgʻonga aylanadi). Va nihoyat, ekspertning zimmasida faqat oʻz ixtisosligi doirasida guvohlik berishi kerak." "Bilmayman" yoki "Bu mening tajribam doirasidan tashqarida" deyishning yomon joyi yoʻq. Ekspert guvohi, shuningdek, maʼlum bir oqilona toʻlovlar, shuningdek, xarajatlarni qoplash huquqiga ega. Bu hech qanday tarzda guvohlik sotib olingan yoki notoʻgʻri qilinganligini anglatmaydi. Biroq, ishning natijasiga qarab toʻlovlarni belgilash axloqiy emas.

Guvohga qaratilgan shubhalar

Sud muhokamasi (impichment) chogʻida ekspertga shubha bildirish koʻrsatuvning zohiriy ziddiyatiga shubha qilishdir, boshqacha qilib aytganda, berilgan savolga javob xuddi shu guvoh tomonidan berilgan oldingi koʻrsatmalardan farq qiladi. Oldingi koʻrsatma bu guvoh tomonidan sud muhokamasi paytida yoki sudgacha boʻlgan bayonot yoki dastlabki tergov paytida berilgan boʻlishi mumkin. Darhaqiqat, bu muammo ekspertga qaraganda advokat uchun koʻproq muammo tugʻdiradi, chunki koʻrinadigan qarama-qarshilik odatda advokat oʻzi bilmagan holda ikki xil savol berganligi sababli yuzaga keladi. Sud jarayonida advokat (agar iloji boʻlsa) javobi oldindan maʼlum boʻlmasa, hech qachon savol bermaydi. Biroq, ekspert guvohlari, shuningdek, texnik mavzular bilan bogʻliq holda, savollarning koʻp ifodalanishi kutilmagan javobga olib kelishi mumkin. Demak, agar advokat savolni quyidagicha boshlasa: «Sizdan qanday qilib... haqida koʻrsatma olganimni eslaysizmi?» demak, bu guvoh soʻroq qilinmoqda (impichment qilinmoqda), u dalillarning aniq oʻzgarishini tushuntirishi talab qilinadi. Odatdagidek javob shundaki, ikki xil savol berildi va javoblar bir xil edi. Shunga qaramay, masala shunchaki Katerning qarashlari bilan sudni yoritish filmiga tushadi.

Voqealarning ketma-ketligi. Dastlabki aloqa

Agar ekspertning taklif qilingan ko'rsatuvi hali so'ralmagan bo'lsa (masalan, ishda oldindan professional ishtiroki bo'lmagan), advokat odatda ekspertni chaqiradi va u ko'rsatuv berishga qiziqadimi, tayyormi yoki xohlamasligini so'raydi, yoki maslahatchi sifatida ishtirok eting deyishi mumkin. Aksariyat advokatlar uchun maslahatchi sifatida ishtirok etish, aksincha, har qanday vakillikka qaramasdan, keyinchalik ekspert guvohning ko'rsatmalarini berish bilan barobardir. Mutaxassis ishda ishtirok etgandan so'ng, to'lov jadvali bo'yicha og'zaki kelishuv bo'lishi kerak, keyin yozma kelishuv. Maslahatchi unga qanday materiallar kerakligini aniq ko'rsatishi va advokatning qaroriga tayanmasligi kerak. Shunday qilib, jinoiy o'lim holatida advokat tibbiy ekspertizaga ko'plab boshqa materiallar (masalan, politsiya xulosasi, kasalxona hujjatlari, gistologik bo'limlar va boshqalar) kerak bo'lishini tan olmasdan, faqat autopsiya xulosasini yuborishi mumkin.

Maslahatchi ushbu ma'lumotlarni olgandan so'ng, u va advokat o'rtasida uchrashuv tashkil etilishi kerak. Agar masofa tufayli buning iloji bo'lmasa, u holda maslahatchi ishning batafsil tahlilini olishi kerak. Xat yozishda dastlab olingan materiallar ro'yxati alohida ko'rsatilishi kerak. Shundan so'ng tafsilotlarni batafsil tahlil qilish, xulosa, fikr va tegishli tavsiyalar berish mumkin bo'ladi.

Agar ishda ilgari ishtirok etganligi sababli (masalan, qotillik qurbonining autopsiyasi) ekspert guvohining ko'rsatmasi so'ralgan bo'lsa, dastlabki aloqa chaqiruv qog'ozi orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu qarama-qarshiliksiz ish yuritish (masalan, surishtiruv, hakamlar hay'ati), sud muhokamasi yoki depozit qilish kontekstida bo'lishi mumkin. Ushbu bosqichda, odatda, har qanday

guvohnomani taqdim etishdan oldin advokat bilan uchrashuv o'tkazish tavsiya etiladi.

Advokat bilan uchrashuv

Advokat ham, guvoh ham bir-birini bo'lajak sud jarayoniga tayyorlashi kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, advokat sud majlisida kutilmagan javoblarni, guvoh esa hech qanday "syurpriz" savollarni xohlamaydi. Advokatga tarjimai holingizning nusxasini taqdim eting va har qanday muhim yoki qiziqarli fikrlarni ko'rsating. Umuman olganda, sudga kimnidir ma'lum bir sohaning mutaxassisi sifatida tan olish va qasamyod ostida fikr bildirish imkoniyatini beradigan tarjimai hol. Ishning tafsilotlarini muhokama qiling va muhim jihatlarni topishga harakat qiling. Qanday audio-vizual vositalar ishlatilishini yoki siz uchun biror narsa (masalan, jarohatlar diagrammasi) tayyorlanishi kerakligini bilib oling.

Advokatdan sud jarayonida foydalaniladigan barcha savollar ro'yxatini taqdim etishini so'rang. «Aniq» javoblar bilan atama va ta'riflarni kiritganingizga ishonch hosil qiling (masalan: Patologiya nima? autopsiya nima?). Agar kerak bo'lsa, advokatga savollarni tuzishga yordam bering, shunda u oladigan javoblar u xohlagan bo'ladi. Yuridik jarayon haqida bilib oling va savollar berishdan tortinmang. Guvoh advokatga texnik yoki tibbiy masalalar bo'yicha ma'lumot berishi kerak bo'lgani kabi, advokat ekspert guvohni shakl va tartib bo'yicha tayyorlashi mumkin. Nihoyat, kutish vaqtini minimal darajada ushlab turishingizga ishonch hosil qiling. Protsessda qatnashish sizga qulay bo'lgan paytda advokatga xabar bering. Umuman olganda, sud shifokorlar va tibbiyot xodimlarining vaqt cheklovlarini hisobga oladi va advokat bilan yetarli darajada aloqa o'rnatilganligini inobatga olgan holda, buni imkon qadar qondirishga harakat qiladi.

Suddan oldingi guvohnomalar

Sudgacha bo'lgan ishonchnoma — bu sud kotibi va bir yoki bir nechta advokat ishtirokida qasamyod ostida berilgan ko'rsatma. Ba'zi yurisdiksiyalar birinchi navbatda ushbu turdagi guvohlikka tayanadi, boshqalari esa yo'q. Atrof-muhit sinov paytida cho'kish paytidagidan ko'ra norasmiy va unchalik qattiqroq. Shuningdek, depozitning sanasi va joyi tomonlarning o'zaro roziligiga qarab sozlanishi mumkin. Advokatning savollari ko'pincha aniq shakllantirilmaydi va ko'pincha qarama-qarshi advokat: "Savolning shakliga e'tiroz, lekin prinsipial jihatdan siz javob bera olasiz" deb hayqirishi mumkin. Ishonchnoma advokatlarga sudda beradigan guvohliklaringizni oldindan ko'rish imkonini beradi. Shuningdek, guvohlik ularga sud uchun savollarni yaxshiroq shakllantirish imkoniyatini beradi. Biroq, guvohga keladigan bo'lsak, sud muhokamasi paytida shubhali protsedura davomida dalillar unga qarshi ishlatilishi mumkin. Depozitni qabul qilishning nisbiy norasmiyligiga qaramay, savollarga keyinchalik aniq ma'lumotni yaratmaslik uchun ehtiyotkorlik bilan javob berish kerak.

Qarama-qarshilik

Depozit so'ngida guvohlardan ko'rsatuvni yakunlashdan oldin o'qishni xohlaysizmi yoki bu huquqdan foydalanmaslikni afzal ko'radimi, deb so'raladi. Yakuniy tasdiqlashdan oldin guvohlikni o'qish kichik xatolarni tuzatish imkoniyatini beradi, ammo katta xatolarni tuzatib bo'lmaydi. Odatda, kichik xatolarni tuzatish uchun o'qishni o'qish bunga loyiq emas. Biroq, nusxasini olish siz uchun yaxshi amaliyot bo'lishi kerak.

Sud jarayoni

Aksariyat sudlar «guvohlik qoidasi»ni o'rnatadilar, ya'ni guvohning sud majlisi tugaguniga qadar ishni muhokama qilishiga va guvoh yoki potensial

guvohning sud jarayonini kuzatishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Sababi, sud bir guvohning ko‘rsatmasi boshqa guvohning ko‘rsatuviga ta’sir qilishini istamaydi. Albatta, guvoh va advokat sud jarayonida ishni muhokama qilishi mumkin. Biroq, guvoh qasamyod qilgandan so‘ng, to‘liq ko‘rsatma berilgunga qadar va guvoh ozod etilmaguncha, hech kim bilan (hatto tanaffus paytida ham advokat bilan) suhbatlashishga yo‘l qo‘yilmaydi. Qasamyod qabul qilgandan so‘ng, guvohni sud tomonidan ekspert sifatida aniqlash uchun unga savollar beriladi. Bu asosan avtobiografiyaning qisqacha sharhidan iborat. To‘g‘ridan-to‘g‘ri imtihon muayyan fikrlarni aniqlash uchun bir qator savollardan iborat. So‘roq ko‘pincha faraziy baholash bilan yakunlanadi. O‘zaro tekshirish odatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri tekshirishda qayd etilgan narsalar bilan cheklanadi. Surishtiruv yakunida shikoyatchi yoki ayblovchi masalaga oydinlik kiritish uchun yana bir necha (odatda qisqa) savollar berishi mumkin. Ushbu protsedura "yangi to‘g‘ridan-to‘g‘ri tekshirish" deb nomlanadi. Xuddi shunday, sudlanuvchining advokati guvohni yana so‘roq qiladi (yuridik tilda "yangi" deb nomlanuvchi protsedura. Ushbu suhbatlar davomida advokat savolga e’tiroz bildirishi mumkin. Bu sodir bo‘lganda, sudya sizga ko‘rsatma bermaguncha javob bermang (yoki e’tiroz qabul qilinmaguncha, bu holda savolga javob berish mumkin emas). Oxir-oqibat, guvoh keyingi ehtiyojga qadar ozod qilinishi yoki butunlay ozod qilinishi mumkin (u uchun sud jarayoni tugaydi).

Ekspert guvohlari uchun qo‘llanma:

1. Har doim haqiqatni ayting.
2. So‘zlaringizni baland ovozda va shoshilmay ayting.
3. Faqat berilgan savolga javob bering.
4. Javobni taxmin qilishga urinmang (har doim "bilmayman" yoki "esimda yo‘q" deb aytish yaxshidir.
- 5 . Guvohlar kursisida qimirlamang.

6. So‘roq qilayotgan advokat bilan aloqada bo‘lgan holda, guvohlik berish paytida hakamlar hay’ati bilan yuzma-yuz keladigan tarzda o‘zingizni joylashtiring.

7. Agar sizga «Siz o‘z bayonotingizni birov bilan muhokama qildingizmi?» degan savol berilsa, javobingiz har doim shunday bo‘lishi kerak: «Ha» (politsiya, hamkasblar, advokatlar va boshqalar bilan, bu sizning bayonotingiz buzib ko‘rsatilgan degani emas yoki o‘qitilgan).

8. So‘roq paytida sizni guvohlik berishga taklif qilgan advokatga bo‘lishmang. Bu bilan siz unga murabbiylik qilayotgandek taassurot yaratasiz. Shunchaki savollarga javob bering va advokatlar buni o‘zlari aniqlashsin.

9. E’tirozlar va e’tirozlar sabablarini tinglang (ishning kuchli va zaif tomonlarini tushunish uchun). E’tiroz paytida hech qanday ma’lumotni ixtiyoriy ravishda bermang. Agar siz e’tiroz paytida savolga javob berishni boshlasangiz, sudya sizga aytmasa, javobingizni tugatmang.

10. Neytral bo‘ling, javoblar hech qanday yo‘nalishda yoki bir tomonlama bo‘lmasligi kerak.

(Ushbu 10 ball E.J. Salcines, esq. [Florida shtatidagi Hillsboro okrugi jamoat maslahatchisi; Florida shtati tibbiy ekspertlar kengashiga taqdim etilgan taqdimotdan, 1980 yil oktabr olingan]).

Ad Hominm hujumi

Ba’zida advokat ekspert guvohining ishonchliligiga tajovuz qilishi mumkin. Aksariyat guvohlar buni o‘zlarining shaxsiy va kasbiy yaxlitligiga hujum sifatida qabul qilishadi. Haqiqatan ham shunday. Bu taktika Ad Hominm hujumi sifatida tanilgan. Odatda ish kuchsiz bo‘lib ko‘rinsa, o‘zaro so‘roq paytida ekspert guvohiga qarshi qo‘llaniladi (masalan: himoya qilish deyarli imkonsiz bo‘lgan qotillik yoki tibbiy xato ishi). Agar siz Ad Hominm hujumining qurboni bo‘lsangiz, uchta narsani unutmang: hujum shaxsiy emas

(advokatning noroziligi va g'azabiga qaramay); xotirjamlikni yo'qotmang va javobingizni to'ldirishga ishonch hosil qiling (aks holda advokat sizning javoblaringizni boshqa savollarning tez oqimi bilan to'xtatib, sizni xatoga yo'l qo'yishga yoki qandaydir qarama-qarshilikka olib keladi). Bundan tashqari, raqamlar o'yiniga kirishdan bosh torting. Agar sizning fikringizcha, o'lim kunduzi soat 16:00 dan 16:00 gacha sodir bo'lgan bo'lsa, sizdan o'lim soat 11:00 yoki 17:00 da sodir bo'lgan bo'lishi mumkinmi, deb so'ralsa ham, shu fikrda turing. Siz o'z fikringizni qat'iy qabul qilishingiz mumkin, chunki u o'rtacha tibbiy ehtimollik doirasidadir va shuning uchun soat 11:00 va 17:00 shunchaki imkoniyatlardir. Xuddi shunday, kontekstdan tashqarida "avtorlik havolalar" keltirilsa ham, o'z fikringizga sodiq qoling. Nazorat uchun raqobat — bu advokat va guvoh o'rtasida sodir bo'layotgan narsa va guvoh, agar u hushyor, obyektiv va hissiyotsiz bo'lib qolsa, har doim foydali holatda bo'ladi.

Yakuniy eslatma

Sudda guvohlik berishda yordam beradigan ba'zi ko'rsatmalar:

1. Tinchlik saqlang va o'zingizga ishonchli bo'ling. Agar asabiylashsangiz ham, xotirjam va ishonchli bo'lishga harakat qiling. Bu sizga diqqatni jamlashga va aniqroq javob berishga yordam beradi.
2. Huquqlaringizni yodda tuting. Siz o'zingizga va yaqin qarindoshlaringizga qarshi guvohlik bermaslik huquqiga egasiz. Agar sizning huquqlaringiz buzilgan deb hisoblasangiz, advokatdan yordam so'rang.
3. Guvohlik bergandan keyin. Guvohlik berganingizdan so'ng, siz bo'sh bo'lishingiz mumkin. Biroq, qo'shimcha savollar yoki ma'lumotlarni aniqlashtirish uchun sizni yana chaqirishga tayyor bo'ling.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. «Sud ekspertizasi to'g'risida»gi O'RQ-249-son 01.06.2010

2. «Sud ekspertizasi tadqiqotlarini o'tkazish tartibi to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida»gi 73-son qarori bilan tasdiqlangan «Sud ekspertizasi tadqiqotlarini o'tkazish tartibi to'g'risidagi namunaviy nizomi» O'z.R.Vazirlar Mahkamasi 21.02.2023
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 22/09/1994-yil.
4. G'iyosov Z.A. Sud-tibbiyoti, Darslik, Toshkent – 2018. 15-25-b.
5. Indiaminov S.I., Qo'shboqov A.M. Sud-tibbiyoti, Darslik, Toshkent – 2021.
6. G'iyosov Z. A., Botaev J. I., Saidov Ch. Sh. Sud tibbiyoti va psixiatriyasi. Ikki jildli. 1-jild. Sud tibbiyoti: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 146 b.
7. Shamsiev E.S., Iskandarov A.I., Zufarov R.A., Talimbekova V.K. Sud tibbiy fanlari: Darslik. T.: TDYuI, 2004y.
8. Iskandarov A.I., Yeshmuratov B.A., Norboev A.N. Sud meditsinasi: O'quv qo'llanma T.: TDYuI, 2006
9. Shamsiev E.S., Iskandarov A.I., Zufarov R.A., Talimbekova V.K. Sud tibbiy fanlari: Darslik. T.: TDYuI, 2008y.
10. <https://lex.uz>
11. <https://sudex.uz>
12. <https://nrm.uz>
13. <https://forensic.uz>

Avtorlar haqida:

©*Dexkkonov Mashrabjon Abdubohiyevich* – Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali (RSTEIAMAF), Andijon Davlat tibbiyot instituti. O'zbekiston, Andijon

©*Fazlitdinova Roxatoy Sadriiddin qizi* – Andijon Davlat tibbiyot instituti, Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali (RSTEIAMAF), O'zbekiston, Andijon